

Padderok, *Equisetum*

Blomsterløse planter med meget dybtgående, langt omkringsøgende rodstocke, hule leddelte stængler og ganske små blade. Etnobotanisk er oftest tale om to arter: AGER-PADDEROK, *Equisetum arvense*, et almindeligt og tit besværligt ukrudt på fugtige marker, rodstocken bærer ærtstore knolde (opsvulmede led) og skyder tidligt om foråret 10–15 cm høje, ugrenede og blege stængler med et kogledannet aks, der udvikler talrige sporer. Siden fremkommer sterile, kantede grønne skud med kranstillede sidegrene. SKAVGRÆS, *Equisetum hiemale*, har stive, meget ru, grenløse og vintergrønne stængler med små aks; hist og her i fugtige skove.

De fleste navne skyldes sammenligninger med de hule, leddelte, skrøbelige stængler og knæ-lignende bladskeder, de strittende sidegrene i etager og sporehusaksets form.

Padderok 1696ff, akset kan minde om en ten («rok») eller rokkehovedet på en spinderok, gror desuden, hvor padder (frøer) holder til; i gamle marknavne som Pairok Eng 1683, Roksig 1706ff, Rokdal 1781ff (nu Rotdal), *Padderoks* 1789–1803, *Paderochs* Eng 1791, *Padderoksdøbbel* 1772ff m.fl., måske i Rokballe 1610ff, *Panderok*-mosen (Samsø). *Hesterumpe* o. 1450 (hæstesterhøt) og *hestehale* 1529ff, *katterumpe* 1534ff, Fyn, Langeland; *skavgræs* 1622ff, se nedenfor; *studeknæ* 1648–1856, *knægræs* o. 1700ff; *spole* Bornholm 1766ff, i stednavnet Spolskosen Povlsker sogn, *ræverumpe*, *-hale* 1769ff, *kællingerok* 1786ff, *knækkegræs*, *-strå* 1793ff, Sønderjylland; *knækker* 1811ff, *hulgræs* 1837, *ledgræs* 1859ff, *nålehuse* Ærø 1881, *limrokke* Skernegnen, lim = mergel, gror på kalkrig jord; *nøgne piger* Sønderjylland, de frugtbare skud er blege; *præsteskæg* Lolland, *stodderskæg* SSjælland, *kuttegræs* Sønderjylland, forleddet hentyder til pubes; *musehale* Ribeegnen, *rottehale* Jylland, *grisetæer* NSjælland; *kathalm*; *glattag* NSjælland, tag er tagrør; *laddenrok* Ringkøbingegnen, til skovpadderok med hårfine grene; *purreknækker* og *grenenknækker* NSjælland, *stejleknækker*, måske på grund af de frugtbare skuds lighed med fiskeres stejler = pæle til garntørring; *ledsiv* og *skedegræs* Bornholm, *knokkelstrå* Sønderjylland,

knæsiv Stevns, *niknæ* Femø, en mose her kaldes Niknæmosen; *koknæ* NVSjælland, *storkeknæ* Njylland; *jernhat* Møn, *sorthat* Bornholm til kærpadderok med mørke aks; *præstepik* NSjælland, *hundepik* Roskildeegnen, *rævepik* Århus-egnen, *korn-*, *sædemunke* og *ledmunke* Bornholm, se s. 52; *kopatte* NSjælland, *griffelhus* Esbjergegnen, *stoppenåle* NSjælland, *storkehosepind* Fakseegnen; *stolt Henrik* og *skrædder* NSjælland, nedsættende også om andre ukrudtsplanter; *øksendrøj* Sønderjylland, måske til øwsen = brunstig, og *hestekurage* Sjælland, anvendt som brunstmiddel, se nedenfor; *kodød* Sønderjylland, *kvægdød* Møn, efter giftvirkningen; *torre* Sønderjylland, også om barn eller unge, der ikke trives; i stednavne: *Torrehave* 1768ff (1912 Torre), måske *Torresager* 1704ff; de underjordiske knolde: *kul* VFyn.

Skavgræs 1546ff, til ældre dansk skave = skrabe, jf. anvendelsen nedenfor, i øvrigt mange navne fælles med foregående, desuden *kandegræs* 1600-t–1820, *kandeurt* og *skæfte* 1648, antagelig i stednavnene Skæftesvig 1458 på Falster og Skaftkær 1778ff i Sønderjylland; *skrabe* 1863ff, Møn, *æskegræs*, *-halm*, *skuregræs*, *polérhalm* (1).
Færøerne: *kannubjødla* og *bjøllukanna* o. 1780ff, om de små knolde på rødderne, *kannubjøllustra* (de sterile skud; bjøllu = knold, måske af norsk bjølla = bjælde; kannu rimeligvis kande); *bjølgagræs*, *bjøllika*, *-strå*; *gulbeit* o. 1780, til bide (om køer på græsgang), gul henviser til sporestøvet; *himmelstigi*, *tirilgræs*, af tiril eller tyril = dreje hårdt rundt, sml. Løvetand bd. 4 (2). – Grønland: *tugtut nerisait* (3).

LITTERATUR: (1) 689 1,532–43, 3,822; 902e 15b, 914 1,239; 83 239; 512 22,1889,683; 228e 3,1172; 546 11,1923,131; 148 1,22; 4,270 sml. 521,450,555,620, 683; 6,274 sml. 335,585; 7,343; 10,458; 11,228 og 12, 63; 107; (2) 873 153; 751 29f,59f,66,86f,179f; (3) 521 191.

FODER OG FØDE; FORGIFTNING

Når der blev slået hø, brugte man remsen: padderokke og bukkeblade, de gør æ sølle slår glade ☺: begge var lettere at meje end f.eks. det

stride, seje græs kattesæg (s. 87) (Sønderjylland; 1).

Padderokker og især kær-padderok var ildsete, frygtede og blev bekæmpet som farlige for husdyrene, når de kom med i foderet. Køer blev magre, fik diarré, opkastning, blodpis, skøre eller lamme ben og kunne dø af det, mælken fik en blålig kulør, var uegnet til smør og ost, fedekvægs kød fik en dårlig kvalitet (Ditmarsken; 2). Værst for kvæget var padderokker med sort marv (3). Plagge fik slinger af forgiftningen (4). Husmænd med padderokbefængte marker måtte bytte sig hø til hos gårdmændene, undlade at holde køer eller lade marken afgræsse af ældre heste og får, der tilsyneladende ikke tog skade (Ulbbølle sogn; 5). I Angel hed det om *kohod* (kær-padderok): De köh ehr dod, · de schap ehr not, · de peer ehr brot (6), · i Holsten blev padderokker regnet for et hestefoder så godt som havre (7), nordligere i landsdelen sagde man: koens død, hestens brød; *torr* er hestens brød, koens nød, fårets død (8). Giftvirkningen skyldes en svamp på planten, derfor de modstridende meninger: hvor svampen ikke forekom, var kær-padderokken uskadelig, f.eks. i Vendsyssel og Norge (9). Dynd-padderok, *Equisetum fluviatile*, anbefales 1875 af landøkonomen N. E. Hofman (Bang) som en god indblanding i foderhø (10), på Falster er den blevet høstet til kreaturfoder (10b).

Færingerne har fra gammel tid samlet de stivelsesrige, sødtsmagende, underjordiske knolde af ager-padderok og spist dem (11).

LITTERATUR: (1) 634 11971,17142; (2) 830 12, 1889,29; 398 1806,898; 1019 1852,75; 512 1875,129-33 og 1877,518-20; 519 89; 83 183; 443 291; (3) 677 1757,679; (4) 572 32,1920,123f,137; (5) 512 10,1877, 521; (6) 359 17,1907,175f; (7) 515 1855,376f; (8) 885 5,1928,78; 520 67; (9) 689 1,542; (10) 939 1875 1, 616f; (10b) 148 11,228; (11) 873 153 (o. 1780); 518 1800,215f; 94 4,1870,72.

LÆGEMIDLER

Skavgræs virker blodstillende (begyndelsen af 1400-t; 1), saften læger sår (1600-t; 2).

Henrik Smid 1546ff: saft eller destilleret vand af skavgræs er blodstillende drik »særlig for dem, der spytter eller pisser blod«; saften drukket med vin, et vinudtræk, vin- eller vandafkog af hele planten stiller bugvid, hoste, åndenød, læger sår på tarme og blære; saften presset i næsen eller lagt på nakken stiller næseblod, ligeledes destilleret vand af planten; saften udvortes brugt virker blodstillende, læger og sammen-

trækker sår. Ager-padderok: kogt i vin eller vand eller destilleret vand af urten indtages mod diarré, tarmsår, koldpis, hævede nyrer, blæresten. Linned vædet med det destillerede vand som omslag på ringorm, blegner, hæmoroïder, bulne kønsdele, for diarré.

Simon Paulli 1648, 53: skavgræs er den bedste art til lægedom. Saften heler og tørrer sår og rifter, stiller næseblod og blødning fra livmoderen, tarmene og blæren; kan blandes i en sår-drik, hvormed Paulli i København helbredte en tjenestepige, hvis blære blev såret af en brødkniv.

Ager-padderok findes i farmakopeen 1772 og føres på apoteker.

Padderokker har urindrivende og adstringerende egenskaber (3), dekokt af ager-padderok blev drukket mod besværlig eller ophørt vandladning (Himmerland o. 1890; 4), for blodig urin (VJylland; 5) og blæresten (NLangeland o. 1900; 6). Te af tørret kær-padderok for blærelidelser (VJylland o. 1890; 7), af ager-padderok mod nyrelidelser (Fyn; 8), galdelidelser (NLangeland o. 1900; 6), brugt til hovedvask for blodspytning og skulle være et ufejlbarligt middel, hvis menses ophørte (Tommerug Fyn); omslag med padderok på sår, skinnenssår, eksem i hovedet (9). Padderokte modvirker fedme, stofskiftelidelser, blodmangel, hudsygdomme, er en udmærket skintonic, negle bør jævnlig oplødes i varmt afkog og masseres med den afsiede masse (9b).

Anbringes om hovedet på sky hest (1600-t; 10), røg af padderok ledet i tyrens næsebor gør den parringslysten (Slesvig-Holsten; 11).

LITTERATUR: (1) 902e 15b; (2) 328f 2,242; (3) 398 1806,898; (4) 634 12173; (5) 634 12077; 488o 108; 328f 1,205; (6) 634 12680; (7) 634 12058; (8) 634 952; 107; (9) 107 1930-49; (9b) 380 nr. 23,1967; (10) 83 36; (11) 677 1757,695.

ANDEN ANVENDELSE SAMT OVERTRO

Skavgræs' store kiselindhold gør det velegnet til rengøring, polering etc. Simon Paulli 1648, 53: anvendes af anatomer til at polere knogler med, »at de kan være glatte, skinnende og hvide«; billedskærere, snedkere o.a. håndværkere skraber deres indlagte arbejder med skavgræs, »desforuden véd også flittige stegerspiger at gøre sig alle slags skavgræs nyttige, idet de med dem skurer tinkander, tinfade og andre sådanne tinkar«. Stænglerne blev også brugt til at polere merskumspibehover med (1805) og af drejere til grov polering (1837; 1) samt rengøring af bøtter og kar (2). Der hang bundter af tørre skavgræs

i ethvert huggehus, i snedkerens og hjulmandens værksted (Fyn, Lolland-Falster; 3); er endvidere anvendt som sandpapir til at polere skeer, slevs o.a. redskaber af træ (Møn; 4), til skuring af tinkander (5), og bruges stadig til polering af f.eks. fløjter og træskåle. – På Færøerne var »dets nytte til at polere såvel metaller som horn- og træarbejder ... ubekendt« (1800; 6).

Friske padderokker farver grønligt og grågult, tørre giver en smuk og holdbar lysdrap farve (7). Hvor der fandtes mange padderokker, kunne de bruges som strøelse i kostalden (1837; 8). – Det var tid at så byg, når de første stængler af korn eller sædemunken havde tre led (Bornholm 1777; 9).

Ville mælken ikke give smør (som følge af hek-

Skavgræs. (HV).

Skavgræs var et gammelkendt middel til polering og rengøring af pottes og kar. Pigen til venstre i billedet er i færd med at skure et af den københavnske gæstgivergård »Rosen« store kobberkar. Maleri af Th. Phillipsen. Københavns Bymuseum.

seri), skulle den malkes korsvis over en padderok (Ovstrup Jylland; 9b).

Vogterdrengene morede sig med at trække leddene af, så der lød små smæld, derfor kaldt *knæpstrå*, *knaldstrå* Sønderjylland (10). De sterile skud er »grantræer« i børns små haveanlæg (Fyn) og plukkes til »hakkelse« for køer af sten etc. (11), stænglen klemmes mellem et par fingre og bliver til en fløjte (Fyn); leddene trækkes fra hinanden samtidig med en orakelremse: ja-nej-ja ... (om et ønske går i opfyldelse) (12).

LITTERATUR: (1) 182 3.1,1805,238f; 398 1837, 346; (2) 520 66f; (3) 280 12/6 1926; 546 24,1936, 142; (4) 934 622; (5) 510 4,548; (6) 518 216; (7) 525b 11,31; 946 7; (8) 398 1837,346; (9) 733 36; 161 1906/23: 640; (9b) 488i 6.2,191; (10) 363 26/6 1925; (11) 99b 18; (12) 107.

PROSA OG POESI

På de grå agre stod padderokker der var brudt op ved siden af muldvarpeskuddene som tynde knokkelfingre *Johannes V. Jensen* (1).

Men før det første forårsflor · brød padderok af skaldet jord, · en dødningsfinger lig, som peger · – de døde hvem en vår bevæger *Johannes V. Jensen* (2). Du lille enfaldige hededam · bag rokker så raslende stride. – Padderokkerne knarker; pyttens padderokker stryger buen; siv og padderokker krydsrer sværd; syvvi og rokker · med dug i æ hor og med vand i æ sokker *Jeppe Aakjær* (3). Slukket ryger · padderokkens sorte tande *Viggo Stuckenberg* (4). Mod sommermånen – de tusind mil · padderok vender sit urtidssmil *Tove Meyer* (5). Smæd og puf mig kun, · træd og skuf mig kun, · der er dybt til min bund. · · Lad mig tænke mig om: · Jeg var skabt før Rom, · ja før istiden kom. · · Hvor nu London gøgler, · gned tårnlange øgler · mine elfensbens-søjler. · · Det er mig, der består. · Hvor er du og din gård · om titusind år? *Valdemar Rørdam* (6).

LITTERATUR: (1) 433d 200; (2) 433n 40; (3) 1002j 11, 1002c 112,138; 1002d 154, 1002e 39; (4) 868c 67; (5) 598b 5; (6) 789q 69f.